Actualitatea mesajului faustic

Gavril DEJEU

Cercetător independent
Independent researcher
Personal e-mail: dejeugavril@yahoo.com

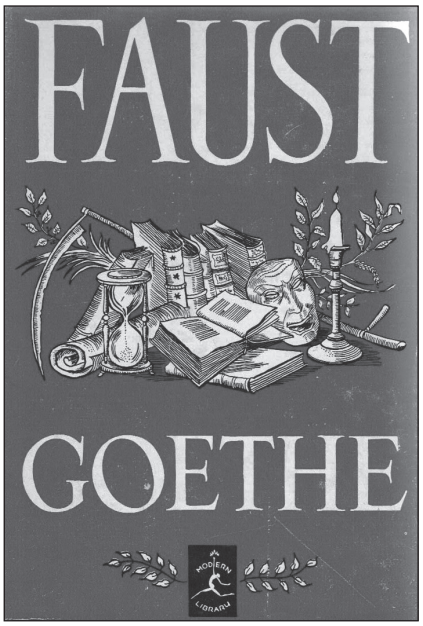
The Actuality of Faust's Message

The present study is a re-reading of Goethe's *Faust* from the perspective of the cultural changes undergone by contemporary Europe. The actionism of the Goethean hero, his creed that "the deed" is mostly what matters, his late conversion towards an ethical model regarding works of public utility - all these features represent, in the author's understanding, valuable lessons for the construction of an inclusive Europe.

Keywords: Goethe, *Faust*, actionism, utilitarianism, ethics of public space, contemporary Europe and inclusion.

Dacă aș fi dirijorul unei orchestre simfonice aș recomanda instrumentiștilor să cunoască viața compozitorului fiecărei opere și epoca în care a trăit. Abia atunci ar surprinde în profunzime sensul și mesajul creației artistice chemați să o transmită publicului. Căci indiferent dacă tema abordată îi este contemporană sau se refugiază în trecut sau viitor, înțelegerea operei de artă, de orice gen ar fi ea, nu poate fi desprinsă de viața creatorului, de impulsul și stimulii vremii sale, de acumulările culturii și civilizației care au prezidat la formarea sa.

Această aserțiune mi se pare cu atât mai valabilă pentru a înțelege mesajul pe care Goethe l-a transmis omenirii prin nemuritorul său poem „Faust". Poemul la care Goethe a lucrat aproape întreaga viață își centrează tema pe relația omului de la întretăierea secolelor 18/19 cu propriul său mediu de viață, cu semenii și cu Dumnezeu, în căutarea binelui și a unei frânturi de bucurie și fericire.

Încă în primele versuri din „Prologul în Cer" e lansată tema centrală: puterea rațiunii umane de a distinge între bine și rău, capacitatea omului de a acționa în sensul binelui spre a dobândi fericirea și mulțumirea. Anume, Mefisto îi amintește Domnului că l-a înzestrat pe om cu rațiune, acea „lumină amăgire" „căreia folos îi trage spre a fi, mai bestial ca orice bestie-n pustii". Domnul îi spune că este un cârcotaș, că nu-i este pe pământ nimic pe plac, dar că e gata să pună rămășag pe capacitatea omului și a rațiunii sale de a face alegerea între bine și rău, sens în care i-l oferă spre încercare pe Faust. I-l dă pe mână: al lui să-i fie sufletul

dacă va reuși să-l ademenească.

Și cu aceasta se deschide marea temă. Omul, încotro?

De ce era această problematică atât de actuală în vremea lui Goethe? Secolele 18-19 sintetizau câștigurile, salturile pe care secolele 15-17 le-au adus în câmpul cunoașterii, în domeniul raportului dintre om și mediul său de viață. Marile descoperiri geografice, cuceririle științifice, reconfigurează imaginea omului despre lume. De unde omul era prizonierul dogmelor și misticismului evului mediu, chiar dacă nu în aceeași măsură ca omul antic, acum se realiza ideea că omul este capabil și poate interveni în creionarea propriului destin. Descoperirile geografice arătau, surprinzător, o altă formă și dimensiune a pământului, iau avânt nemaicunoscut legăturile cu alte zone, cu alte popoare, cu alte civilizații, cu alte culturi. Se intensifică exponențial relațiile comerciale. Toate acestea contribuie la dezvoltarea în stadiu incipient a economiei de tip capitalist stimulată de descoperirile științifice în diverse domenii lucrative, de schimburile comerciale. Pe acest trend, un avânt deosebit cunosc științele privitoare la relația omului cu natura, la relațiile sociale, la relațiile individului cu societatea în ansamblul ei. O nouă gândire despre om și aptitudinile sale creatoare, despre capacitățile sale intelectuale și spirituale iau locul obscurantismului medieval, imobilismului ideatic. Rațiunea umană începe a fi acreditată ca fiind în măsură să influențeze nu numai viața omului și relația lui cu lumea înconjurătoare, dar și relația omului cu Dumnezeirea și modul cum aceasta fusese cultivată îndelungi secole de biserica creștină. Spre deosebire de perioada paroxistică a inchiziției căreia i-au căzut victime un Giordano Bruno, un Michel Servet sau chiar Galileo Galilei, acum se putea merge până la a contesta însăși existența lui Dumnezeu, cum o făcea Voltaire. Libertatea, cu deosebire libertatea în gândire luase un avânt irepresibil. Enciclopedia lui Diderot și colaboratorii, operă de căpetenie a iluminismului, va face epocă, va antrena gândirea spre orizontul marilor idei și valori ce vor marca secolele 18-19 în fața cărora credința va fi supusă asaltului rațiunii.

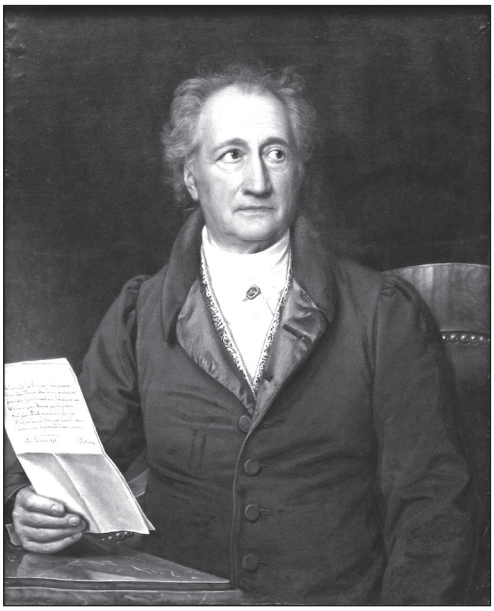
Așadar, marea întrebare a vremii : în dominația ei incontrolabilă, credința a valorificat și a impus omului anumite jaloane de atitudine și comportament, în primul rând în raport cu Dumnezeu cum și, deopotrivă, în raporturile oamenilor între ei, în raportul indivizilor cu corpul social; cum vor evolua aceste raporturi sub influența noului impuls rațional? Mefisto a crezut că rațiunea va aplica o lovitură de grație credinței, valorilor etice și morale pe care aceasta le-a cultivat secole și milenii, că datorită ei omul va marca o puternică șarjă a decadenței. Convingerea lui Mefisto avea un sâmbure de sprijin. Mulți gânditori dintre cei mai valoroși ai vremii vedeau un potențial pericol în asaltul rațiunii, în sensul depărtării, al desprinderii omului de natură și decăderii în zona vieții libertine axate pe dorințe și plăceri.

Pariul răspunsului la uluitoarea întrebare îl inițiază însuși Dumnezeu, punându-l pe Faust în vâltorile încercării. Mefisto acceptă de îndată propunerea pentru că îl socoate un scrântit, un nebun care și-a ieșit din matca comportamentului firesc, mereu nemulțumit de cer, de pământ, de viață, deci grabnic și ușor supus ademenirii.

Doar în puține cuvinte amintesc că personajul Faust făcuse istorie în epoca medievală, fiind socotit, atât în creația populară germană, cât și în creația cultă (Marlowe) un răzvrătit, un saltimbanc folosit de adepții reformei în lupta cu catolicismul papal, sfârșind în damnațiune pentru viața ușoară și păcătoasă pe care o trăise. Mai apoi, în concepția lui Lessing, el rămâne un om decăzut, dar printr-o schimbare de optică și destin, este valorificată esența umană a sufletului său și în final este destinat expiațiunii.

Concepția goetheană ne aduce în prim-planul scenei rezultatul teribilei confruntări a secolelor iluminismului între omul decăzut (Faust), așa cum îl cunoștea și îl credea Mefisto, și omul stăpân pe sine și pe valorile moral-umane, așa cum îl considera credința (D-zeu), în ciuda, ba chiar datorită rațiunii și capacităților ei creatoare.

Pornim deci la drum cu încrederea pe care fiecare dintre cele două puteri ale destinului o încredințează omului prin intermediul dr-ului Faust. Mefisto îi propune pactul: împlinirea oricărei dorințe, oricărei plăceri, până la expresia lor ultimă, fericirea, în schimbul aservirii sufletului. Împovărat și profund nemulțumit de ceea ce i-a oferit viața și în pofida trăirii și cunoașterii întregului registru al meandrelor pe care traiul printre semenii săi i l-a hărăzit, Faust acceptă propunerea. Cum știm din impresionantul poem, Faust este întinerit de Mefisto, purtat prin toate conjuncturile vieții care, în aprecierea acestuia, l-ar putea mulțumi, încânta, chiar entuziasma. I se așternla picioare toate tentațiile posibile: tinerețe, petreceri fără restriște în companii agreabile, iubire pătimașă, anturaje și putere chiar și dincolo de resorturile și capacitățile firești ale ființei umane; alături de trăiri fantastice din epoca sa, este transpus și în epoci istorice, cu precădere în antichitatea greco-latină la care s-a adăpat renașterea și iluminismul. Cu toate acestea, de fiecare dată și cu orice prilej Faust se arată nemulțumit, îi replică lui Mefisto lipsa de substanță și umanitate a lumii așa cum o vede și cum i-o prezintă el. În final, exasperat și contrariat de neputința de a-i face pe plac până la limanul bucuriei și fericirii la care s-a angajat, îl readuce la condițiile inițiale ale vieții, îl îmbătrânește și, prin intermediul Grijii, una dintre cele patru femei pe care i le scoate în cale îl orbește, pune lemurii să-i sape groapa în ideea că, adus astfel la limitele puterii și ale vieții, pariul se va lăsa câștigat dincolo de voința încătușată de iminența

Sursă foto: https://en.wikipedia.org/wiki/Johann_Wolfgang_von_Goethe

sfârșitului. Spre stupefacția lui Mefisto însă, Faust atribuie săpăturile ce le aude mulțimii în străduința de a zăgăzui mlaștina oceanului, a o transforma într-o liberă câmpie aptă să ofere oamenilor traiul în deplină libertate. Abia acest sentiment, această trăire izvorâtă din ideea muncii creatoare în scopul îmbunătățirii condițiilor de viață ale oamenilor prin muncă solidară în condiții de deplină libertate, valori cucerite prin propria lor strădanie, rezonează puternic în conștiința lui Faust. Suntem la punctul culminant al poemului, unde Goethe sintetizează întreaga sa cugetare asupra oamenilor, asupra capacității lor de a-și croi prin propriile mâini propria soartă, în armonie cu natura, în armonie cu Dumnezeu, când Faust exultă :

„ O mlaștină se-ntinde lângă munte, nesfârșit,
Și infectează tot ce-am cucerit.
Băltoaca să se scurgă, putredă, în mare.
Aceasta-ar fi izbânda cea mai mare.
Un spațiu voi deschide multor milioane
Să locuiasc-aci, nu sigur, dar în libertate:
Sunt verzi câmpiile, și om și turmă
Pe nou pământ, de tihnă se îndrumă
Spre așezările, pe cari pe dâmbul falnic
Viteaz norod le-a ridicat strădalnic.
Întrezăresc aici o țară paradis -
Înverșunat talazul bată în limanuri,
Unde spărtură face , ca să cutropească,
Aleargă obștea. Știrbitura s-a închis.
Acestui rost îi sunt în totul închinat,
Mijește încheierea-nalt-a-nțelepciunii:
Își merită viața, libertatea-acela numai
Ce zilnic și le cucerește ne-ncetat.
Și astfel își petrec aicea pe limanul
Primejdiei, copii și tineri,
Bărbați, moșnegi, cu vrednicie anul.
Aș vrea să văd asemenea devălmășie,
Să locuiesc cu liberul popor pe liberă câmpie.
Acelei clipe aș putea să-i spun, întâia oară:
Rămâi, că ești atâta de frumoasă !
Căci urma zilei mele pământene
Nici în eoni nu poate să dispară.
Și presimțind o fericire, ce înaltă se -nfiripă,
Eu gust acum suprema clipă. ”

după care cade iar lemurii îl întind la pământ.

Viața celui ales de Dumnezeu și de Mefisto spre a ilustra lupta omului cu el însuși pe tărâmul alternativei între bine și rău sfârșește așadar prin triumful posibil al bucuriei și fericirii pământene, rod al strădaniei sufletului și minții omenești. Purtat pe întinsul periplu al secolelor renașterii și luminilor, omul Faust a rezistat tuturor tentațiilor, tuturor ademenirilor, fără intervenția directă a Domnului, și a găsit singur calea fericirii, calea împăcării, calea clipei supremei mulțumiri și împăcări cu sine, cu lumea și cu Dumnezeu.

Acesta este mesajul frânturii de istorie surprins de Goethe ca expresie a uneia dintre cele mai vibrante și fertile etape ale vieții omului pe pământ, cu valoare de simbol și proiecție pentru omenirea viitoare.

Au trecut de atunci două secole și iată-ne într-o altă etapă a devenirii omului, în aparență superioară, în realitate încercată de convulsii și contradicții care, de această dată fără concursul lui Mefisto, pun realmente în cumpănă viitorul omenirii. Am putea spera, am putea găsi un alean de liniște, bucurie și împăcare în lumea de azi atât de frământată? Probabil da, dar până la variante mai mult sau mai puțin imaginate și realizabile, să ne

întoarcem și să reflectăm la înțelepciunea îndemnului lăsat nouă cu valoare de testament de Goethe prin magnificul său „Faust” :

- comuniune și rezonanță armonică a faptei omenești cu mediul natural al vieții. Pe întregul periplu al lui Faust și în fața oricăror încercări la care a fost supus, el a găsit refugiu și alinare în mama natură. Poemul lui Goethe are un atare cult pentru mediul natural în care se derulează viața pe pământ încât a condiționat de această relație armonică sănătatea și permanența vieții. El se aliniază astfel curentului filosofic al antecesorilor care au avertizat încă de acum 300 de ani asupra pericolului îndepărtării omului de natură. Procesul de degradare și infestare a mediului nostru de viață, aflat în plină cursă contra cronometru, pune în cauză nu numai mulțumirea și fericirea, ci chiar viața pe pământ. Rămâne să se vadă dacă va învinge recursul la rațiune sau, dimpotrivă, vom fi dați pierzaniei tentațiilor frivole și trecătoare de tipul celor pe care i le-a întins în cursă Mefisto lui Faust.

- munca creativă, sursă a progresului, bunăstării și satisfacției. „Faust” a descătușat munca de tarele ei sclavagiste sau iobăgiste, i-a imprimat un caracter de masă în care este antrenat liber întregul popor. Munca nu trebuie să fie nici forțată, nici exploatată ci o datorie a fiecăruia ca o condiție a creării condițiilor firești de conviețuire. Munca încununată de rezultate este – poate fi – sursă și prilej de mulțumire și satisfacție, atingând hotarele bucuriei și fericirii. Creația materială sau spirituală nu se obține prin speculă sau viclenie, măsuri la care recurg mulți oameni spre a se îmbogăți și a-și asigura astfel o viață îmbelșugată în detrimentul semenilor. Este un semnal ce se adresează direct zilelor noastre.

- solidaritatea, factor de armonie și echilibru în viața popoarelor. Faust nu vorbește și nu rezonează la problemele personale, ci la cele ale obștei. Ideea de solidaritate și frăție este valorificată de Goethe în concordanță cu concepția filosofic-iluministă, ca fundament al conviețuirii și cooperării în crearea condițiilor unei vieți mai bune. Întregul popor participă la desecarea mlaștinii, realizându-și astfel tărâmul așezării obștești al traiului în comuniune și solidaritate. Un semnal, ba chir o avertizare pentru ziua de azi când marile popoare, animate de ambiții și pretenții de dominare economică sau teritorială - de parcă ne-am afla din nou în perioada precolonială - în loc să dea dovadă de solidaritate și cooperare în problemele extrem de grave care amenință însăși supraviețuirea pe pământ, se înarmează până-n dinți spre a-și tranșa pornirile atavice de ambiție, ură și dușmănie.

- libertatea, condiție esențială și definitorie a vieții popoarelor și indivizilor. Este tratată de Goethe în plenitudinea cuprinsului ei cu trimitere explicită nu numai la libertatea individuală, ci și la libertatea colectiv-socială. Este și problema cheie, de boltă, a zilelor noastre. În trecut, în general, libertatea individuală era supusă, chiar înăbușită în numele libertății sociale, recte în numele drepturilor societății pe care o reprezentau suveranii și anturajele lor. Azi, dimpotrivă, libertatea socială este periclitată de excesele libertății individuale. Ideea drepturilor omului, născută ca o necesitate din încrâncenarea celor două războaie mondiale, și-a depășit în așa măsură limitele firești încât riscă să se transforme în contrariul ei, adică în libertinaj și anarhie, să submineze, cu deosebire moral-spiritual, așezământul social. Contradicțiile fundate pe o asemenea confruntare riscă să ne facă prizonierii plăcerilor în detrimentul cumpătării și responsabilității.

Dar mesajul de profundă esență pentru omenire lăsat de Goethe prin „Faust” este încrederea în om și capacitățile lui creatoare. Să reamintim : Mefisto îi spune Domnului că rațiunea i-a alterat omului sufletul și ca atare i-ar fi ușor să-l ademenească. Domnul își exprimă încrederea în aptitudinile morale și spirituale ale omului de a se conduce și a se salva pe sine. Redau în continuare extraordinarul dialog al pariului :

Mefisto. „ Piticul zeu al lumii din tipar nu-și iese,
Și ca în prima zi – ciudat din cale-afară este.
El zilele neîndoios și le-ar trăi mai bine.
De nu l-ai fi-nzetrat cu-acea lumină-amăgire,
Pe care rațiune s-o numească el mai ține,
Dar căreia folos îi trage numai spre a fi
Mai bestial ca orice bestie-n pustii.”
Domnul : „ Nici astăzi tu n-ai altceva a-mi spune?
Mereu vii numai să cârtești anume?
Nu-ți este pe pământ nimic pe plac?”
Mefisto : „Nu Doamne , nu. E rău acolo și nu tac.”
Domnul : Cunoști pe Faust? Pe sluga mea!”
Mefisto: „Într-adevăr! Vă este slugă el în chip aparte.
Nu-s pământești nici hrana și nici băutura
Ăstui scrântit, pe care-ardorile tot mai departe
Îl mână. Că-i nebun, își dă el însuși seama.
Și cerului el ele mai frumoase stele-i cere
Pământului suprema, ultima plăcere.
Apropiere nu-i și nici o depărtare
Să-i mulțumească pieptul ars de frământare”
Domnul : „Dacă acum el numai tulbure-mi slujește,
Curând l-oi îndrepta spre lămurire.
Cunoaște grădinarul florile, ce după fire
Le va purta um pom care-n verzește.”
Mefisto : „Faceți prinsoare? Pe-acesta o să-l pierdeți,
De-mi dați înalta învoire
Să-l duc pe drumul meu încetinel”
Domnul: „Cât va trăi acolo pe tărâmuni, eu
Nu-ți pun opreliște în nici un fel.
Căci rătăcește orice om, cât timp cu zel se străduiește”.
Mefisto : „Vă mulțumesc . . .”
Domnul: Ei bine, după vrerea ta să fie!
Abate acest duh de la izvorul lui de obârșie
Și du-l de vei putea, cum te pricepi,

Pe drumul tău în jos, pe drumul ce-l cunoști,
Dar rușinat să stai, când îți va fi să recunoști,
Că omul bun, chiar adumbrit de patimi,
Își dă de drumul drept prea bine seama".

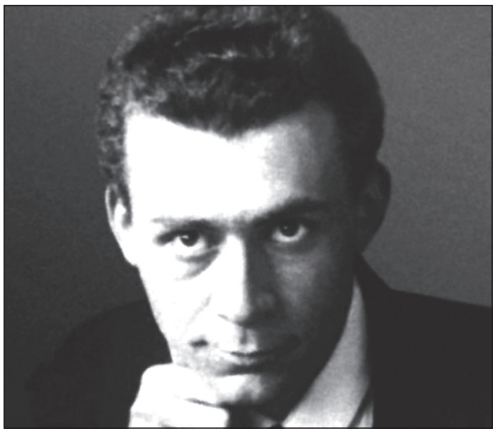
Cum s-a sfârșit rămășagul? Prin victoria binelui, prin confirmarea încrederii exprimate în ultimele două versuri redate mai sus, că „omul bun, chiar adumbrit de patimi, își dă de drumul drept prea bine seama". Faust, deși cunoscut până la Lessing adept un inadaptat social, un pământean nemulțumit de ce-i oferă viața obișnuită, un „scrântit" sau „nebun"cum îl caracterizează Mefisto, se transformă și sfârșește prin a-l umili pe acesta, găsind singur calea izbăvirii, calea fericirii, nu prin intermediul șiretlicurilor care mai de care mai ademenitoare ale lui Mefisto, ci prin capacitatea omului de a pune în serviciul său și al semenilor valorile supreme care-i pot descătușa și stimula forța fizică și morală în scopul situării întregului așezământ uman pe bazele binelui, pe bazele progresului, în final pe bazele bucuriei și fericirii.

Deși rămas singur, orbit și sleit de puteri, Faust întrezărește în ecourile zgomotului ce-l fac săpătorii nu mormântul ce i-l pregătea Mefisto, ci „spornicul canal" ce urma să lege continentele. Era perspectiva viitorului omenirii bazată pe munca creativă, pe solidaritate, pe libertate, pe comuniune cu Ființa Supremă.

Suprema clipă a fericirii, găsită și trăită în dialog cu tine însuți, iată posibila mare izbândă a vieții. Căci, în final, tot ce ai făcut de la naștere până la ultima suflare, se condensează în fața propriei conștiințe în ultima clipă cu care te desparți de viață. Nu dai seamă de viață nimănui decât ție însuți și Lui Dumnezeu. Și depinde de tine cum ți-ai așternut-o.

Așa s-a rezolvat în concepția lui Goethe - care de altfel reflectă optica general-filosofică a secolelor renașterii și luminilor - contradicția aparentă între credință și rațiune. O pace armonioasă. Căci „liberul arbitru", formula clasică a lui Kant, devenită apoi pilon al creației spirituale și morale a epocii, n-a fost îndreptată împotriva credinței, ci spre armonie cu credința. În pofida eforturilor disperate ale lui Mefisto de a-și adjudeca sufletul lui Faust, pretextând că oricum are îndreptățire exclusivă la el deoarece i l-a vândut prin semnătură de sânge. (În paranteză spunem că nici juridicește nu avea dreptate, căci n-a fost o vânzare ci o promisiune de vânzare condiționată de împlinirea clipei fericirii :

Faust. „De *poți* să m-amăgești cu lingușire
De mine însumi mulțumit să fiu,
De *poți* cu vre-o plăcere să mă-nșeli,
Să fie ziua ceea – ziua mea din urmă.
Asta-i prinsoarea ce ți-o-mbiu.
Mefisto : „Să fie"
Faust: „Dă mâna și lovește! Clipei *de-i voi zice*:

Sursă foto: http://www.tribuna.ro/stiri/cultura/in-memoriam-lucian-blaga-127090.html

Rămâi,că ești atâta de frumoasă!-
Îngăduit îți e *atunci* în lanțuri să mă fereci.
Atuncea moartea bată-n turn din acioaia zgomotoasă,
Atunci scăpat de slujbă ești, cum se cuvne.
Atuncea ornicul să stea, arătătorul cadă,
Oprit să fie timpul pentru mine!")

În final prinsoarea este câștigată de OMUL Faust, el singur și-a găsit clipa mulțumirii și fericirii. Odată moartea țintuindu-i trupul la pământ, sufletul raționalului Faust se înalță la ceruri și dă seamă lui Dumnezeu cu care împarte clipa de bucurie și fericire.

De ce n-ar fi de o fericită actualitate mesajul faustian și în zilele noastre? S-a dezechilibrat balanța în favoarea rațiunii și în defavoarea credinței? Da, se pare că creștinismul, credința în spiritul căreia s-a dezvoltat în general cultura modernă europeană, trebuie să facă față unui proces de reașezare a relațiilor cu o rațiune acaparatoare, efort ce se întrezărește deja nu numai la bisericile creștine. Dar efortul trebuie să fie de ambele părți, căci rațiunea fără credință poate amenința omenirea. Și nu într-o perspectivă nedefinită, ci chiar în secolul pe care-l parcurgem. Nu fără noimă zis-a André Malraux: „Secolul XXI va fi religios sau nu va fi deloc".

Nota autorului: Citatele reproduse din poem sunt după versiunea splendidă a lui Lucian Blaga, *Faust*, Editura pentru Literatură și Artă, București, 1955.